

IN MEMORIAM

MIROSLAVA MIRKOVIĆ
(1933-2020)

Početkom maja 2020. godine, napustila nas je Miroslava Mirković (rođena 1933. u Kosovskoj Mitrovici), redovni profesor Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu u penziji. Tokom naučne karijere koja je trajala punih šest decenija, njena istraživačka interesovanja obuhvatala su rimsku vojsku, politiku i društvo, istoriju urbanizacije i gradskog života, kasnu antiku i rano hrišćanstvo, porodicu i srodstvo na antičkom Mediteranu, narode rimskog i predrimskog Balkana i Podunavlja, kao i stalan rad na izdavanju i komentarisanju novih natpisa. Sarađivala je na projektu *Inscriptions de la Mésie Supérieure* (objavljivanje natpisa iz Singidunuma i Viminacijuma), kao i na novim izdanjima u okviru projekta *Corpus Inscriptionum Latinarum* (CIL) o Panoniji i Gornjoj Meziji. Neumorno je, do samog kraja života, proučavala antičke pisce, epigrafske spomenike i papiruse, istraživala arheološki materijal, prevodila, pisala, objavljivala, polemicala i podučavala. Profesorka Mirković ostavila je neizbrisiv trag u domaćoj i svetskoj nauci, a generacijama studenata približila je istoriju stare Grčke i Rima. Decenijama je sarađivala sa eminentnim domaćim i svetskim arheolozima, neumorno radeći na stvaranju prave slike života u antici na našim prostorima.

Svoju naučnu karijeru provela je na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Osnovne studije klasične filologije završila je 1957. godine, kao jedan od najboljih studenata svoje generacije. Na Odeljenju za istoriju Filozofskog fakulteta prošla je kroz sva akademska zvanja, od asistenta, preko docenta, do vanrednog i redovnog profesora. Godine 1966. bila je dobitnik prestižne Humboltove istraživačke stipendije; dva semestra 1966/67. boravila je u Bonu, pod nadzorom prof. Johanesa Štrauba (Johannes Anton Straub, 1912–1996). Akademsku godinu 1982/83. provela je u Prinstonu (The Institute for the Advanced Study in Princeton), na poziv profesora Frenka Gilijama (James Frank Gilliam, 1915–1990). Bila je član Međunarodnog udruženja za grčku i latinsku epigrafiku (Association Internationale d'Épigraphie

Grecque et Latine), Nemačkog arheološkog instituta (Deutsches Archäologisches Institut), Međunarodnog društva papirologa (Association Internationale de Papyrologues) i Društva za antičke studije Srbije, u čijem je radu i skupovima aktivno učestvovala. Izlagala je na više desetina međunarodnih naučnih konferencija, a u radu nekih je učestvovala i kao organizator. Organizovala je veliku međunarodnu konferenciju Rimski gradovi i utvrđenja na Dunavu u Beogradu, u oktobru 2003. godine, koju je finansirala fondacija Aleksandar fon Humbolt.¹

Tokom više od dve decenije (1979–2001) bila je šef Katedre za istoriju starog veka i pripadajućeg seminara, kao i Centra za antičku epigrafiku i numizmatiku na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu.

Prof. Mirković je zaslužna za prvo objavljivanje ili ponovno izdavanje stotina latinskih i jednog broja grčkih natpisa iz podunavskih i balkanskih provincija Rimskog carstva. Bila je član uredništva najveće epigrafske publikacije u Srbiji *Inscriptions de la Mésie Supérieure*. Zajedno sa Slobodanom Dušanićem priredila je prvi tom, gde su publikovani natpisi iz Singidunuma i severozapadnih oblasti provincije; bila je jedini autor druge sveske, posvećene natpisima Viminacijuma i okoline.² Pored Singidunuma i Viminacijuma, Miroslava Mirković je objavljivala natpise sa više značajnih rimskih nalazišta na teritorijama današnje Srbije i Crne Gore. Zbirku od 79 natpisa iz Sirmijuma koji svedoče o konzularskim beneficijarima objavila je u vodećem nemačkom časopisu *Chiron*.³ Znamenitu studiju o Sirmijumu napisala je poglavito na osnovu epigrafskog i arheološkog materijala,⁴ a poslednje, značajno prošireno izdanje, sadrži i kompletan katalog natpisa iz ovog antičkog grada i njegove okoline (blizu tri stotine spomenika i fragmenata).⁵ Za antičku istoriju prostora Crne Gore posebno je važna njena epigrafska studija o lokalitetu *Municipium S*, u blizini Pljevalja, u okviru koje su objavljeni svi poznati natpisi sa ovog lokaliteta.⁶

¹ Rezultat je i zbornik radova sa skupa: *Römische Städte und Festung an der Donau. Akten der regionalen Konferenz, Beograd 16-19 Oktober 2003*, Filozofski fakultet, Beograd 2005.

² *Inscriptions de la Mésie Supérieure I: Singidunum et le Nord-Ouest de la province*, Centre d'études épigraphiques et numismatiques de la Faculté de philosophie de l'Université de Beograd, Beograd 1976; *Inscriptions de la Mésie Supérieure II: Viminacium et Margum*, Centre d'études épigraphiques et numismatiques de la Faculté de philosophie de l'Université de Beograd, Beograd 1986.

³ 'Beneficarii consularis in Sirmium', *Chiron* 24 (1994), 345–404.

⁴ *Sirmium, its History from the I Century AD to 582 AD, Sirmium I*, Beograd 1971, 1–94. Превод на српски језик: *Sirmium: istorija rimskog grada od I do kraja VI veka*, Blago Sirmijuma, Sremska Mitrovica 2008.

⁵ *Sirmium. Its History from the First Century AD to 582 AD*, University of Novi Sad, Faculty of Philosophy, Department of History; Historical Archive „Srem”, Novi Sad – Sremska Mitrovica 2017.

⁶ *Municipium S* (.). A Roman Town in the Central Balkans, Komini Near Pljevlja, Montenegro,

Istorija podunavskih provincija Rimskog carstva spada među najranija i najdublja interesovanja Miroslave Mirković. Njena prva objavljena knjiga koja pripada ovoj oblasti su *Rimski gradovi na Dunavu*, proširen i prerađen tekst njene doktorske disertacije.⁷ I kasnije je ostala posvećena radu na istoriji gradova i drugih naselja u rimskim provincijama na srednjem Dunavu.⁸ Objavila je više studija posvećenih problemu spoljnih upada i rimske politike na ovoj dalekoj granici carstva.⁹ S obzirom na njene rezultate i neospornu stručnost, nije bilo iznenađenje kada je pozvana od poznatog nemačkog izdavača naučne literature Verlag Philipp von Zabern da bude autor u naučno-popularnoj seriji *Orbis Provinciarum*. Plod ove saradnje bila je izvanredno ilustrovana popularna monografija o rimskoj provinciji Gornjoj Mezi-ji, koja je kasnije prevedena na italijanski jezik.¹⁰

Nevelik je broj stručnjaka sa ovih prostora koji su ozbiljno proučavali poznu antiku, Miroslava Mirković jedna je od njih. Još 1968. godine je

BAR International Series 2357, Archaeopress, Oxford 2012. Prevedeno: Municipium S – rimski grad na centralnom Balkanu u Kominima kod Pljevalja, Filozofski fakultet, Beograd 2012.

⁷ *Rimski gradovi na Dunavu u Gornjoj Mezi-ji*, Arheološko društvo Jugoslavije, Beograd 1968.

⁸ *Einheimische Bevölkerung und römische Städte in der Provinz Obermösien, Aufstieg und Niedergang der römischen Welt II-6*, Berlin 1977, 811–848; *Ein spätrömische befestigte Villa in der Provinz Dacia Ripensis, Palast und Hütte. Beiträge zum Bauen und Wohnen im Altertum von Archäologen, Vor- und Frühgeschichtlern : Tagungsbeiträge eines Symposiums der Alexander von Humboldt-Stiftung, Bonn-Bad Godesberg, veranstaltet vom 25.-30. November 1979 in Berlin*, Philipp von Zabern, Berlin 1982, 485–492; *Von obermösischen Limes nach dem Süden: Via Nova von Viminacium nach Dardanien*, u: W. S. Hanson, L. J. F. Keppie (ed.), *Roman Frontier Studies 1979. Papers Presented to the 12th International Congress of Roman Frontier Studies*, BAR International Series, Oxford 1980, 745–754; *Rimsko selo Bube kod Singidunuma*, *Starinar* 30 (1989), 99–104; *Römer an der mittleren Donau: Römische Strassen und Festungen von Singidunum bis Aquae*, Beograd 2003; *Non-urban Settlements in the Central Balkan Provinces, Villages in Pannonia and Moesia*, *Ephemeris dacoromana* 12 (2004), 61–68.

⁹ *Ein Barbareneinfall in Obermösien und das nordöstliche Dalmatien in Jahre 254*, u: J. Fitz (ed.), *Akten des XI. Internationalen Limeskongresses 1976*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1977, 249–258; *Dakische Einfälle nach Mösien und römische Feldzüge nach Dakien unter Domitian und Trajan*, u: C. Roman (ed.), *Orbis Antiquus. Studia in honorem Ioannis Pisonis, Nereamia Napocae Press, Cluj-Napoca 2004*, 617–623; *Die Anfänge der Provinz Moesia*, u: I. Piso (ed.), *Die römische Provinzen. Begriff und Gründung. Colloquium Cluj-Napoca 18. September – 1. October 2006*, Mega Verlag, Cluj-Napoca 2008, 249–270; *Domitian und die Donaugrenze: Fines imperii – Imperium sine fine? Römische Okupations- und Grenzpolitik in frühen Prinzipat*, u: G. Moosbauer, R. Wiegels (ed.), *Beiträge zum Kongress „Fines imperii – Imperium sine fine“ in Osnabrück vom 14. bis 18. September 2009*, Osnabrücker Forschungen zu Altertum und Antike-Rezeption 14, M. Leidorf, Rahden 2011, 119–130 i mnoge druge.

¹⁰ *Moesia Superior. Eine Provinz an der mittleren Donau*, Verlag Philipp von Zabern, Mainz am Rhein 2007. *Превод на италијански језик: Moesia Superior. Una provincia romana sul Danubo*, Mondadori, Milano 2014.

objavila rad o Ostrogotima u Panoniji posle pada Atiline države.¹¹ Napisala je više značajnih radova na temu kolonata, prinudnog rada i problema lične slobode u poznoantičkom svetu,¹² uključujući i obimnu, informacijama i tumačenjima bogatu studiju o poznom rimskom kolonatu.¹³

Profesorka Mirković se bavila i antičkom papirologijom, pre svega grčkim papirusima iz rimskog Egipta, i svim onim što takvi izvori nude za društvenu i ekonomsku istoriju. Posebno mesto u njenim papirološkim istraživanjima ima studija u kojoj se bavi posvećivanjem robovske dece božanstvima i koja sjajno ilustruje njeno poznavanje i papirološkog i epigrafskog materijala, u ovom slučaju grčkog.¹⁴ Ovoj je srodna rasprava o problemu iskorišćavanja dečijeg rada u rimskom Egiptu, i fiskalnom aspektu ovog fenomena.¹⁵ Vrlo stručnog, tehničkog karaktera, ali i vrlo argumentovane su njene rasprave okrenute problemima poreskog sistema poznog rimskog Egipta.¹⁶

¹¹ Ostrogoti u Panoniji posle 455 godine, Zbornik Filozofskog fakulteta X-1 (1968), 119–128.

¹² Između ostalih: *Flucht der Bauer, Fiskal- und Privatschulden*, E. K. Chrysos (ed.), *Studien zur Geschichte der römischen Spätantike, Festgabe für Professor Johannes Straub, Pelasgos*, Athen 1989, 147–156; *The Roman Colonate, Liberty and the Justinian's "Humanity"*, *Revue internationale des droits de l'antiquité* (3e série) 51 (1994), 287–300; Колонат и слобода личности у доба Позног царства, *Sobria ebrietas: Zbornik Filozofskog fakulteta u spomen na Mirona Flašara* (serija A: istorijske nauke, knjiga XX), Filozofski fakultet, Beograd 2006, 159–169; *Der Kolonat und die Freiheit*, u: E. Hermann-Otto (ed.), *Unfreie und abhängige Landbevölkerung (Sklaverei – Knechtschaft – Zwangsarbeit)*, Georg Olms Verlag, Zürich 2008, 53–69.

¹³ *The Later Roman Colonate and Freedom*, *The Transactions of the American Philosophical Society* 87-2, American Philosophical Society, Philadelphia 1997.

¹⁴ *Katagraphe and Consecration of Children*, u: M. Mirković, S. Dužanić, M. Riel, P. Petrović (ur.), *Mélanges d'histoire et d'épigraphie offerts à Fanoula Papazoglou*, *Faculté de Philosophie*, Belgrade 1997, 1–33.

¹⁵ *Child Labour and Taxes in the Agriculture of Roman Egypt: ΠΑΙΣ and ΑΦΗΛΙΕ*, *Scripta Classica Israelica* 24 (2005), 139–149.

¹⁶ *Autopragia and the Village Aphrodito*, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Romanistische Abteilung* 126 (1996), 346–357; *Dioskoros als Syntelestes*, y: B. Kramer, W. Luppe, H. Maehler (yp.), *Akten des 21. Internationalen Papyrologenkongresses*, Berlin 1997, *Archiv für Papyrusforschung* 3, B.G. Teubner, Stuttgart-Leipzig 1997, 696–705; *Foreshadowing Later Development or Existing Practice: Diocletian's Fiscal Reforms and Changes in the First Three Centuries*, u: J. Frösén, T. Purola, E. Salmenkivi (eds.), *Proceedings of the 24th International Congress of Papyrology*, Helsinki, 1st – 7th of August 2004 v. II, *Societas Scientiarum Fennica*, Helsinki 2007, 743–755; *Count Ammonios and Paying Taxes in the Name of Somebody Else in the Cadastre from Aphrodito*, u: T. Gagos (ed.), *Proceedings of the Twenty-Fifth International Congress of Papyrology*, Ann Arbor 2007, *American Studies in Papyrology*, Ann Arbor 2010, 565–572; *Taxes and People: Transactions and Misuses in the Late Roman and Early Byzantine Egypt*, u: T. Derda, A. Łajtar, J. Urbanik (eds.), *Proceedings of the 27th International Congress of Papyrology* (Warsaw, 29 July – 3 August 2013) II, *The Journal of Juristic Papyrology Supplements XXVIII*, Warsaw 2016, 1775–1786, i dr.

Bila je autor više sinteza i priručnika za istoriju Rima i rimskog Balkana. Napisala je dva poglavlja za prvi tom monumentalne Istorije srpskog naroda.¹⁷ Najbolji uvod u rimsku istoriju na srpskom jeziku i dalje predstavljaju njene knjige *Rimska država pod kraljevima i u doba Republike i Rimska država u doba principata i dominata* (kasnije reizdate kao jedno delo pod naslovom *Istorija rimske države*).¹⁸ Kao svojevrsni nastavak ove sinteze, prof. Mirković je 2016. godine objavila još jedno obimno delo, pod naslovom *Pozno rimsko carstvo*.¹⁹

Prevodi koje je uradila, poput prvih deset knjiga Livijeve Istorije Rima od osnivanja grada²⁰ i pisama Svetog Hijeronima, spadaju među naše najbolje prozne prevode sa latinskog jezika. U poslednje dve decenije života otkrila je novo i izazovno polje interesovanja u socijalnoj antropologiji antičkog sveta.²¹ Za istorijsko-antropološku monografiju *Rea Silvija i sedam rimskih kraljeva*²² dobila je nagradu „Milan Budimir“ Društva za antičke studije Srbije 2008. godine.

Akadska zajednica će je pamтити po doslednoj naučnoj aktivnosti, strasti za epigrafikom i antičkom istorijom, kao angažovanog i odličnog komunikatora, samouverenog, ali uvek pristupačnog naučnika.

Olga Pelcer-Vujačić

¹⁷ „Римско освајање и организација римске власти” и „Централно-балканске области у доба Позног царства”, у: С. Ђирковић (ур.), Историја српског народа I: од најстаријих времена до Маричке битке (1371), Српска књижевна задруга, Београд 1981, 66–106.

¹⁸ Римска држава под краљевима и у доба Републике, Досије, Београд 2002; Римска држава у доба принципата и домината, Досије, Београд 2003; Историја римске државе. Од Ромула, 753. године пре Христа, до смрти Константина, 337. године нове ере, Службени гласник, Београд 2014.

¹⁹ Позно Римско царство: од Диоклецијана до Теодорикова освајања Италије 284–493, Службени гласник, Београд 2016.

²⁰ Тит Ливије, Историја Рима од оснивања града I–II, прев. М. Мирковић, Српска књижевна задруга, Београд 1991. (друго издање: Тит Ливије, Историја Рима од оснивања града, прев. М. Мирковић, Службени гласник, Београд 2014).

²¹ Der Vater und die Patrizier: qui patrem ciere possent, Klio 86 (2004), 83–100; Anthropology and Epigraphy – the Case of Central Balkan Region, у: М. М. Olivé, G. Baratta, A. G. Almagro (eds.), Acta XII Congressus internationalis epigraphiae Graecae et Latine, Barcelona 2002, Institut d’estudis catalans, Barcelona 2007, 965–972; Son-in-law, Mother’s Brother, and Father in Lycian Inscriptions, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Romanistische Abteilung 128-1 (2011), 352–365.

²² Rea Silvija i sedam rimskih kraljeva: srodstvo i vlast u ranom Rimu, Dosiје, Београд 2008. Engleski превод: Rea Silvia and Seven Roman Kings: Kinship and Power in Early Rome, Београд 2014.